

Василь Козак

доктор філософії, Герой України,
начальник управління Служби безпеки України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3858-5319>
kozakvasyl93@gmail.com

Вікторія Базелюк

кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
наукова співробітниця відділу дослідження проблем
кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5223-8633>
Basilyukv@gmail.com

УДК 343.14:341.018(470-651.1)

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО САНКЦІЇ”

Анотація. Стаття присвячена виявленню проблем доказування у справах щодо застосування Закону України “Про санкції”.

Метою статті є вироблення обґрунтованих пропозицій щодо змін і доповнень до чинного законодавства у сфері застосування санкцій.

Для уникнення на практиці питань і проблем з доказуванням підстав накладення санкцій на осіб, які вчинили окремі кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України чи у сфері терористичної діяльності, запропоновано внести зміни до статей 3 і 5¹ Закону України “Про санкції”, доповнивши їх такою підставою застосування санкцій, як “наявність щодо суб’єкта обґрунтованої підозри у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111¹, 111², 258–258⁵ та, за умови вчинення дій на користь Російської Федерації, – статтями 110², 111 Кримінального кодексу України”. У разі сприйняття такої пропозиції значно простіше буде доводити підстави для застосування санкцій. До того ж, наявність обґрунтованої підозри завжди підтверджується матеріалами, які є більш ніж достатніми для доведення підстав накладення санкцій.

З метою уникнення проблем із визначенням суб’єкта застосування санкцій відповідно до Закону України “Про санкції”, а також, зважаючи на запропоновані зміни щодо розширення підстав застосування санкцій, наявністю обґрунтованої підозри у вчиненні конкретних кримінальних правопорушень, суб’єктами окремих з яких можуть бути лише громадяни України, доведено необхідність доповнення ч. 2 ст. 3 Закону України “Про санкції” вказівкою ще й на громадян України як суб’єктів застосування санкцій.

© Василь Козак, Вікторія Базелюк, 2024

Зважаючи на об'єктивну необхідність вирішення на законодавчому та правозастосовному рівні питання про надання доказів представниками СБУ до суду, який розглядає справи про накладення чи скасування санкцій, з метою уникнення розкриття відомостей, які є доказами в інших провадженнях, якщо їх розголошення може бути використане обвинуваченим у таких провадженнях на свою користь, запропоновано доповнити ч. 1 ст. 236 Кодексу адміністративного судочинства України п. 3¹ такого змісту: “об'єктивної неможливості отримання доказів, які одночасно є доказами у кримінальному провадженні, в якому особі повідомлено про підозру, якщо такі докази є відомостями, що становлять державну таємницю або службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни – до зняття з таких відомостей грифу обмеження доступу та ознайомлення з ними усіх учасників процесу в іншій справі”.

Ключові слова: санкції; доказування; кримінальне правопорушення; стягнення в дохід держави; терористична діяльність; державна таємниця; службова інформація.

Закон України “Про санкції”¹ був прийнятий ще 14 серпня 2014 р., проте активне його застосування почалося після повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р. Зокрема, Законом України від 12 травня 2022 р.² ч. 1 ст. 4 Закону України “Про санкції” була доповнена п. 11, який передбачає виняткову санкцію – стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Однак такі законодавчі зміни викликали чимало питань під час практичного застосування даної норми. Зокрема, у правозастосувачів доволі часто виникають проблеми із встановленням структури власності об'єкта, на який може бути звернено стягнення; із доведенням підстав накладення санкції у вигляді стягнення; із наданням суду доказів, які є відомостями, що становлять державну таємницю або службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності і т. п.

Окремі недоліки Закону України “Про санкції” були предметом дослідження таких теоретиків і практиків, як В. Єніч, Г. Каневський, А. Климосюк, О. Онуфрієнко, С. Сулковська, М. Хавронюк, І. Хмельова та ін. Проте наразі законодавство у сфері застосування санкцій містить ряд недоліків, які викликають труднощі під час його практичного застосування.

Метою цього дослідження є вироблення обґрунтованих пропозицій щодо змін і доповнень чинного законодавства у сфері застосування санкцій.

Санкція у вигляді стягнення активів у дохід держави може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (у тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (у тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, (у тому числі до резидентів у розумінні Закону України “Про основні засади примусового вилучення в Україні

¹ Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n77>> (дата звернення: 15.04.2024).

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12 травня 2022 р. № 2257-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n58>> (дата звернення: 15.04.2024).

об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»³. Окрім того, ця санкція може бути застосована 1) лише в період дії правового режиму воєнного стану та 2) за умови, що на відповідну фізичну чи юридичну особу в порядку, визначеному цим Законом, вже накладено санкцію у виді блокування активів⁴.

Як свідчить практика Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС), санкцію у вигляді конфіскації активів було застосовано до групи компаній «Волга–Дніпро», оскільки останні надавали свої літаки для підготовки та проведення повномасштабного вторгнення на територію України шляхом транспортування цими літаками військової техніки, доставки військових вантажів і товарів подвійного призначення з інших країн на територію російської федерації (далі – рф)⁵, до Публічного акціонерного товариства «Група ЛСР», оскільки останнє сплатило до державного бюджету країни-агресора податок на прибуток на суму, яка перевищує еквівалент 40 мільйонів гривень⁶, і т. п.

У абз. 2 ч. 3 ст. 5 Закону України «Про санкції» визначено, що рішення щодо застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 цього Закону, ухвалюється судом. Порядок ухвалення такого рішення визначений ч. 2 ст. 5¹ Закону України «Про санкції», у якій зазначено, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції, звертається до Вищого антикорупційного суду з позовною заявою про застосування до відповідної фізичної або юридичної особи санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 цього Закону, у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України⁷ (далі – КАС України). Таким органом наразі в Україні є Міністерство юстиції України, оскільки п. 4 Положення про Міністерство юстиції України Постановою Кабінету Міністрів України № 535 від 27 травня 2022 р. був доповнений підпунктом 54³, у якому зазначено, що саме Міністерство юстиції України звертається до суду з позовами та бере участь у справах про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»⁸. У ч. 3 ст. 20 КАС України⁹ також визначено, що справи про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», підсудні Вищому антикорупційному суду.

Адміністративне судочинство здійснюється на основі змагальності й диспозитивності сторін (ст. 2 КАС України), що своєю чергою передбачає свободу в наданні ними своїх доказів до суду і в доведенні перед судом їх пе-

⁵ Рішення Вищого антикорупційного суду від 29 серпня 2023 р., судова справа № 991/7229/23 <https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_7229_23_29-08-2023.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).

⁶ Рішення Вищого антикорупційного суду від 22 серпня 2023 р., судова справа № 991/6051/23 <https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_6051_23_22-08-2023.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).

⁷ Про санкції (н 1).

⁸ Положення про Міністерство юстиції України, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-p#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

⁹ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

реконливості. Тому для цієї категорії справ має застосовуватися класичний стандарт “переваги доказів”, оскільки відповідно до ч. 6 ст. 283¹ КАС України суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони. Однак на практиці при розгляді справ про застосування санкцій відповідно до Закону України “Про санкції” зазначений стандарт доказування має дещо інший зміст. Це пов’язано з тим, що відповідачами у цій категорії справ є, як правило, громадяни або юридичні особи рф, які не з’являються в судові засідання і не надають ніяких доказів. Тому за буквального тлумачення зазначеного стандарту доказування суд мав би приймати рішення на користь позивача, який надав хоча б якісь докази, навіть якщо вони є доволі слабкими. Проте насправді у даній категорії справ застосовується стандарт переважної ймовірності (стандарт 50+), який полягає в тому, що суддя приймає рішення, переконавшись, що надані докази з більшою ймовірністю правдиві, ніж неправдиві, а висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням наданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний. Тут слід відмітити, що процес доказування є питанням суто національного законодавства та практики його застосування, оскільки навіть Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначив, що він не втручається у питання доказування в національних судах та не встановлює якогось конкретного стандарту доказування, проте у кримінальних справах даний стандарт має бути вищим, ніж у цивільних¹⁰.

Застосовувати у цій категорії справ стандарт доказування “поза розумним сумнівом” немає необхідності. Поняття “покарання”, яке міститься у ст. 7 § 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹¹, має автономне значення. Для того, аби захист, наданий цим положенням, став дієвим, Суд має, не вагаючись, виходити поза зовнішню видимість і самостійно вирішувати, чи певний захід за своєю суттю є “покаранням” у розумінні цієї статті. Точкою відліку для будь-якої оцінки щодо існування “покарання” є визначення того, чи даний захід було накладено внаслідок визнання винним у кримінальному “правопорушенні”. У зв’язку з цим можуть виявитись належними й інші складові: характер і мета даного заходу (зокрема, репресивна мета), його внутрішня правова кваліфікація, провадження, пов’язане з його постановленням і виконанням, а також його тяжкість¹². Проте тяжкість заходу сама по собі не є вирішальною, оскільки численні некримінальні заходи превентивного характеру можуть мати вагомий наслідок для відповідної особи¹³. Застосовуючи ці критерії, Суд вирішив,

¹⁰ Ringvold v. Norway. App 34964/97. 11.02.2003 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60933>> (accessed: 15.04.2024).

¹¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). 04.11.1950 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

¹² Welch v. The United Kingdom. App 17440/90. 09.02.1995 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57927>> (accessed: 15.04.2024); Del Río Prada v. Spain. App. 42750/09. 21.10.2013 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-127697>> (accessed: 15.04.2024).

¹³ Van Der Velden v. The Netherlands. App 29514/05. 07.12.2006 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-78858>> (accessed: 15.04.2024).

що не входять до поняття “покарання” конфіскація майна превентивного і відшкодувального характеру¹⁴.

Тому санкція у виді стягнення активів у дохід держави має не кримінально караний характер, а політико-економічний, адже запроваджена лише внаслідок збройного нападу з боку російської федерації, з огляду на пряму загрозу існуванню державності (суб’єктності) України та застосовується винятково щодо тих осіб, волевиявлення яких може вплинути та/або впливає на ухвалення політичного рішення щодо припинення збройної агресії.

Застосування економічних санкцій як інструменту політики держави пояснюється доволі просто: оскільки санкції ведуть до економічних втрат, що відчутні для всього населення держави-агресора, його окремих верств або конкретних представників, це викликає незадоволення щодо політики, яку провадить уряд цієї держави та яка і спричиняє застосування санкцій. Своєю чергою таке невдоволення здатне змусити керівництво держави-агресора задля збереження ним політичної влади відмовитись від продовження збройної агресії з метою скасування вже запроваджених обмежувальних заходів або запобігання застосуванню нових заходів. Отже, основною метою санкцій є опосередкований політичний вплив на тих осіб, які уповноважені приймати рішення від імені держави-агресора. Збройна агресія РФ завдає Україні та її громадянам прямих збитків внаслідок масового вбивства людей, їх каліцтва, пошкодження та знищення житла, об’єктів інфраструктури, іншого майна, тому для виконання своїх функцій наша держава змушена відшукувати додаткові джерела фінансування для ведення бойових дій, забезпечення безпеки людей, лікування поранених, відновлення пошкодженого майна тощо, що не було заплановане на рівні місцевого та державного бюджетів. Тому застосування санкції у виді стягнення активів у дохід держави має також факультативну мету – фінансування виконання державою тих її функцій, потреба в яких постала внаслідок збройного нападу¹⁵.

У більшості санкційних процесів ініціюють провадження, здійснюють збір та аналіз доказової бази відповідні підрозділи Служби безпеки України (далі – СБУ). Це пов’язано з тим, що діяння осіб, на яких накладаються санкції за створення загроз національній безпеці України чи терористичну діяльність, іноді водночас є ще й злочинами, передбаченими розділом I Особливої частини та статтями 258–258⁵ Кримінального кодексу України¹⁶ (далі – КК України).

Відповідно до статей 3, 5¹ Закону України “Про санкції” однією з підстав накладення санкцій, зокрема у вигляді стягнення активів, є дії суб’єктів, які сприяють терористичній діяльності¹⁷. Своєю чергою оскільки Законом України “Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста

¹⁴ Welch v. The United Kingdom (n 12); M. v. Italy. App 12386/86. 15.04.1991 < <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84327>> (accessed: 15.04.2024).

¹⁵ Рішення Вищого антикорупційного суду від 29 серпня 2023 р., справа № 991/7229/23 (н 5).

¹⁶ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

¹⁷ Про санкції (н 1).

проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну”¹⁸ рф визнано державою терористом, то будь-які дії на користь рф можуть вважатися сприянням державі-терористу, тобто сприянням терористичній діяльності. Отже, санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів, можуть накладатися на осіб, які є фігурантами кримінальних проваджень за ст. 110² “Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України” (виключно вчинені на користь рф), ст. 111 “Державна зрада” (виключно вчинені на користь рф), ст. 111¹ “Колабораційна діяльність”, ст. 111² “Пособництво державі-агресору”, ст. 258 “Терористичний акт”, ст. 258¹ “Втягнення у вчинення терористичного акту”, ст. 258² “Публічні заклики до вчинення терористичного акту”, ст. 258³ “Створення терористичної групи чи терористичної організації”, ст. 258⁴ “Сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму”, ст. 258⁵ “Фінансування тероризму”.

Проте, щоб на практиці не виникало питань і проблем з доказуванням підстав накладення санкцій на осіб, які вчинили зазначені кримінальні правопорушення, доцільно було б запропонувати внести зміни до статей 3 і 5¹ Закону України “Про санкції”, доповнивши їх такою підставою застосування санкцій, як *“наявність щодо суб’єкта обґрунтованої підозри у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111¹, 111², 258–258⁵ та, за умови вчинення дій на користь Російської Федерації, – статтями 110², 111 Кримінального кодексу України”*. У разі сприйняття такої пропозиції значно простіше буде доводити підстави для застосування санкцій. До того ж, наявність обґрунтованої підозри завжди підтверджується матеріалами, які є більш ніж достатніми для доведення підстав накладення санкцій.

Вищезазначені злочини відповідно до ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України¹⁹ (далі – КПК України) підслідні слідчим СБУ. Тому для отримання доказів у кримінальних провадженнях СБУ використовує повноваження, надані КПК України. Значну частину доказової інформації СБУ отримує в процесі контррозвідувальної діяльності. Проте на практиці у процесі отримання доказів, які надалі можна буде передати до ВАКСу, у працівників СБУ виникає чимало труднощів. Відповідно до законодавства працівники СБУ такі докази можуть отримати двома способами: 1) офіційні відповіді від різних органів і 2) матеріали кримінальних проваджень.

Найбільшою проблемою є отримання відповідей від іноземних держав щодо встановлення кінцевих бенефіціарних власників і структури власності юридичних осіб, які зареєстровані на території, що знаходиться під юрисдикцією зазначених країн. На практиці майже неможливо отримати таку інформацію, якщо компанія чи її кінцевий бенефіціар зареєстровані в

¹⁸ Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22 травня 2022 р. № 2265-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

¹⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

офшорній зоні Віргінських Островів, Ірландії, Кіпру, Ліхтенштейну, Нідерландів, Сейшельських Островів та деяких інших країн або на окупованій території.

Виникають проблеми і при доведенні структури власності об’єкта, коли, наприклад, спочатку ним володів громадянин рф, а потім передав іншим особам шляхом укладення фіктивних договорів купівлі-продажу чи найчастіше кредитних договорів “заднім” числом. У таких випадках працівники СБУ намагаються довести недійсність таких угод у зв’язку з тим, що перерахунків коштів насправді не було. У цьому СБУ допомагають Державна служба фінансового моніторингу та інші партнерські служби, оскільки СБУ, хоча і має доступ до певних баз у рамках оперативно-розшукової чи контрольно-розвідувальної діяльності, проте далеко не до всіх. Тому доцільно було б запропонувати дещо розширити повноваження СБУ і надати службі в рамках санкційної політики по стягненню активів у дохід держави отримувати та здійснювати збір аналітичних матеріалів з усіх наявних баз.

Ще однією суттєвою проблемою, з якою стикаються працівники СБУ, в процесі реалізації Закону України “Про санкції”, є доведення підстав застосування санкцій. Перелік таких підстав визначений у ст. 51 Закону України “Про санкції”, проте у більшості випадків на практиці застосовується така підстава, як передача ресурсів країні-агресору. Але тут виникає проблема, яким документом можна підтвердити зазначену передачу ресурсів. Такими документами можуть бути, наприклад, акт прийому-передачі, рішення про передачу тощо. Проте, як правило, передача матеріальних ресурсів рф відбувається на окупованій території, а такі матеріали практично нереально дістати.

Трапляються ситуації, коли працівники СБУ мають достатньо доказів вини особи, проте така інформація була отримана в процесі оперативно-розшукової діяльності, а тому виникає проблема легалізації зазначених доказів і використання їх у судових інстанціях. Проводити закриті судові засідання у ВАКСі проблематично, оскільки учасники судового процесу не зможуть належним чином ознайомитися з доказовою базою, що є порушенням положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод про належні доказові бази, та надалі може стати причиною оскарження рішення суду до ЄСПЛ.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України “Про санкції” рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності (секторальні санкції), передбачених пунктами 1, 2–5, 13–15, 17–19, 24¹, 25 ч. 1 ст. 4 цього Закону, приймається Радою національної безпеки і оборони України (далі – РНБО), вводиться в дію указом Президента України та затверджується упродовж 48 годин з дня видання указу Президента України постановою Верховної Ради України²⁰. Проте більшість суб’єктів, на яких було накладено санкції указом Президента України, оспорюють зазначені укази у Касаційному адмі-

²⁰ Про санкції (н 1).

ністративному суді у складі Верховного Суду. Часто при оскарженні указу суб'єкти посилаються на те, що Президент не міг фізично здійснити оцінку дій сотень суб'єктів, на яких було накладено санкції. Також у випадку накладення санкцій на громадян України (чи осіб з подвійним громадянством, одне з яких – України) останні заявляють про незаконність таких обтяжень, оскільки санкції не можуть бути накладені на громадян України. Проте відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України “Про санкції” санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність²¹. Тобто громадянство суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність, у законі не визначене, а тому може бути будь-яким, у тому числі й України. Однак з метою уникнення на практиці проблем із визначенням суб'єкта застосування санкцій відповідно до Закону України “Про санкції”, а також зважаючи на запропоновані вище зміни щодо розширення підстав застосування санкцій наявністю обґрунтованої підозри у вчиненні конкретних кримінальних правопорушень, суб'єктами окремих з яких можуть бути лише громадяни України, варто запропонувати доповнити ч. 2 ст. 3 Закону України “Про санкції” вказівкою ще й на громадян України і викласти її в такій редакції: “Санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, *громадян України*, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність”.

Окрім того, позивачі іноді стверджують, що на них не можна накласти санкції в порядку Закону України “Про санкції”, оскільки вони не є суб'єктами, які здійснюють терористичну діяльність, оскільки відповідно до статей 23, 24 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”²² особи, винні у терористичній діяльності, притягуються до кримінальної відповідальності. Терористична діяльність є кримінально-караним діянням, тому для того, щоб констатувати, що особа здійснює терористичну діяльність, має існувати таке, що набрало законної сили, рішення суду, яким особу визнано винною у вчиненні відповідного злочину²³. Дійсно слід відмітити, що поняття тероризму та терористичної діяльності, окрім КК України, наводиться і в Законі України “Про боротьбу з тероризмом”, де визначення вказаних понять набагато ширше, ніж у КК України. Це свідчить про те, що в діях особи можуть міститися ознаки сприяння тероризму, які підпадають під диспозицію Закону, однак не підпадають під диспозицію в Кодексі. Тому наявність

²¹ Про санкції (н 1).

²² Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

²³ Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 2 березня 2023 р., справа № 9901/376/21 <<http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=109476276&red=100003f6df7bdbd2c1cb7a689eab201a3eda7a&d=5>> (дата звернення: 15.04.2024).

провадження чи підозри щодо тероризму не є обов'язковою підставою для накладення санкцій.

При оскарженні в суді санкцій, накладених указом Президента, в якості третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача залучають СБУ, оскільки остання у більшості випадків і є суб'єктом подання документів до РНБО, на підставі яких РНБО ухвалює рішення про застосування санкцій.

Тому за клопотанням суб'єктів оскарження Верховний Суд змушений приймати ухвали про витребування від СБУ копій документів, що підтверджують існування фактичних даних і обставин, які стали підставою для внесення пропозиції СБУ та прийняття рішення РНБО про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). У такому випадку СБУ змушена надавати такі документи, що іноді може бути використано на шкоду іншому (у тому числі кримінальному) провадженню. Адже зазначені документи іноді водночас є доказами у кримінальному провадженні – щодо злочинів проти основ національної безпеки України чи в адміністративному провадженні – щодо санкцій у вигляді стягнення активів у дохід держави. Зазначена інформація згодом може бути використана суб'єктом таких проваджень для формування лінії захисту. З метою уникнення подібних ситуацій СБУ часто надсилає до суду матеріали з грифом «ДСК» (для службового користування) з позначкою «особисто» судді та заявляє клопотання про розгляд справи в закритому судовому засіданні. Таке клопотання суди задовольняють, оскільки воно обґрунтоване тим, що деякі документи (що підтверджують наявність правових підстав для застосування до позивача санкцій), надані СБУ, містять інформацію, яка становить державну таємницю. Проте заборону ознайомлюватися із зазначеними документами особи, на яких накладені санкції, можуть надалі використати для позовів до ЄСПЛ щодо порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, мотивувавши свою позицію недотриманням таких принципів судочинства, як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі.

Зважаючи на викладене, існує об'єктивна необхідність вирішення на законодавчому та правозастосовному рівні питання про надання доказів представниками СБУ до суду, який розглядає позови про оскарження накладених персональних санкцій. При цьому необхідно досягти консенсусу як щодо захисту інтересів відповідача з метою уникнення задоволення судом позовів про скасування санкцій, так і захисту інтересів держави в особі СБУ, з метою уникнення розкриття відомостей, які є доказами в інших провадженнях, якщо їх розголошення може бути використане обвинуваченим у таких провадженнях на свою користь. Також вирішення цього питання необхідне і з метою уникнення подання позовів до ЄСПЛ. Вважаємо за можливе досягти зазначеної мети шляхом внесення змін до КАС України щодо зупинення провадження у подібних випадках. Так, п. 3 ч. 2 ст. 236 КАС України передбачено можливість зупинення провадження у справі у разі

об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі. При цьому тут же зазначено, що суд не може посилатися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дають змогу встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду²⁴. Тобто можливість зупинення провадження передбачена у випадку, коли інша справа розглядається в іншому суді. Але на практиці часто трапляється так, що така інша справа ще не розглядається іншим судом, а знаходиться на стадії досудового розслідування чи підготовки позову до суду. Тому пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 236 КАС України п. 3¹ такого змісту: *“об'єктивної неможливості отримання доказів, які одночасно є доказами у кримінальному провадженні, в якому особі повідомлено про підозру, якщо такі докази є відомостями, що становлять державну таємницю або службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни – до зняття з таких відомостей грифу обмеження доступу та ознайомлення з ними усіх учасників процесу в іншій справі”*.

Слід також зазначити, що відповідно до абзацу третього п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про державну таємницю”²⁵, статей 4.4.1, 4.4.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю²⁶, затвердженого наказом СБУ від 23 грудня 2020 р. № 383, відомості за окремими показниками про зміст, форми, методи, організаційні положення, оперативну тактику здійснення органами СБУ контррозвідувальної діяльності, а також відомості про організацію, завдання, результати оперативно-розшукової, контррозвідувальної чи розвідувальної діяльності, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці, становлять державну таємницю. Відомості, зібрані у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, які не віднесені до державної таємниці, становлять службову інформацію. Зазначена інформація є предметом кримінально-правової охорони. Так, за розголошення державної таємниці та передачу зазначеної службової інформації передбачена кримінальна відповідальність (статті 328, 330 КК України). У зв'язку з цим для розголошення даних відомостей, у тому числі як доказів у судовій справі, спочатку необхідно відповідно до законодавства зняти з них гриф обмеження доступу, якщо така процедура передбачена для даного виду документів. При цьому відповідно до положень ст. 330 КК України обов'язковою ознакою цього складу кримінального правопорушення є передача відомостей саме іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам. А санкції у вигляді конфіскації активів, як правило, накладаються на іноземні підприємства або іноземних

²⁴ Кодекс адміністративного судочинства України (н 9).

²⁵ Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

²⁶ Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затв. наказом СБУ від 23 грудня 2020 р. № 383 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>> (дата звернення: 15.04.2024).

громадян. Тому розголошення їм такої інформації навіть в якості доказів без зняття грифу обмеження доступу може стати підставою для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто ще раз підкреслити необхідність внесення окремих змін і доповнення до чинного законодавства України з метою більш ефективного застосування Закону України “Про санкції”. Для уникнення на практиці питань і проблем з доказуванням підстав накладення санкцій на осіб, які вчинили окремі кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України чи у сфері терористичної діяльності, доцільно було б запропонувати внести зміни до статей 3 і 5¹ Закону України “Про санкції”, доповнивши їх такою підставою застосування санкцій, як “наявність щодо суб’єкта обґрунтованої підозри у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111¹, 111², 258–258⁵ та, за умови вчинення дій на користь Російської Федерації, – статтями 110², 111 Кримінального кодексу України”. У разі сприйняття такої пропозиції значно простіше буде доводити підстави для застосування санкцій. До того ж, наявність обґрунтованої підозри завжди підтверджується матеріалами, які є більш ніж достатніми для доведення підстав накладення санкцій. Однак з метою уникнення проблем із визначенням суб’єкта застосування санкцій відповідно до Закону України “Про санкції”, а також зважаючи на запропоновані зміни щодо розширення підстав застосування санкцій наявністю обґрунтованої підозри у вчиненні конкретних кримінальних правопорушень, суб’єктами окремих з яких можуть бути лише громадяни України, варто доповнити ч. 2 ст. 3 Закону України “Про санкції” вказівкою ще й на громадян України і викласти її в такій редакції: “Санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, громадян України, а також суб’єктів, які здійснюють терористичну діяльність”. Зважаючи на об’єктивну необхідність вирішення на законодавчому та правозастосовному рівні питання про надання доказів представниками СБУ до суду, який розглядає справи про накладення чи скасування санкцій, з метою уникнення розкриття відомостей, які є доказами в інших провадженнях, якщо їх розголошення може бути використане обвинуваченим у таких провадженнях на свою користь, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 236 КАС України п. 31 такого змісту: “об’єктивної неможливості отримання доказів, які одночасно є доказами у кримінальному провадженні, в якому особі повідомлено про підозру, якщо такі докази є відомостями, що становлять державну таємницю або службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни – до зняття з таких відомостей грифу обмеження доступу та ознайомлення з ними усіх учасників процесу в іншій справі”.

Vasyl Kozak
Viktoriia Bazeliuk

PROBLEMS OF EVIDENCE IN CASES CONCERNING THE APPLICATION OF THE LAW OF UKRAINE “ON SANCTIONS”

ABSTRACT. The article is devoted to identifying the problems of evidence in cases regarding the application of the Law of Ukraine “On Sanctions”.

The purpose of the article is to develop substantiated proposals for changes and additions to the current legislation in the area of sanctions.

In order to avoid in practice questions and problems with proving the grounds for imposing sanctions on persons who have committed separate criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine or in the field of terrorist activities, it is proposed to amend Art. Art. 3 and 5¹ of the Law of Ukraine “On Sanctions”, supplementing them with such a basis for the application of sanctions as “the existence of a reasonable suspicion of the subject of the commission of criminal offenses provided for in Articles 111¹, 111², 258-258⁵ and, on the condition that actions are taken in favor of the Russian Federation, – articles 110², 111 of the Criminal Code of Ukraine”. If such a proposal is accepted, it will be much easier to prove the grounds for applying sanctions. In addition, the existence of reasonable suspicion is always confirmed by materials that are more than sufficient to prove the grounds for imposing sanctions.

In order to avoid problems with determining the subject of the application of sanctions in accordance with the Law of Ukraine “On Sanctions”, as well as taking into account the proposed changes regarding the expansion of the grounds for the application of sanctions by the presence of reasonable suspicion of the commission of specific criminal offenses, the subjects of some of which can only be citizens of Ukraine, the necessity of supplementing part 2 of Art. 3 of the Law of Ukraine “On Sanctions” also refers to citizens of Ukraine as subjects of the application of sanctions.

Taking into account the objective need to resolve at the legislative and law-enforcement level the issue of the presentation of evidence by agents of the Security Service of Ukraine to the court that considers cases of imposition or cancellation of sanctions, in order to avoid the disclosure of information that is evidence in other proceedings, if their disclosure can be used by the accused in such proceedings to one’s own benefit, it is proposed to add Part 1 of Art. 236 of the Code of Administrative Procedure, paragraph 31 of the following content: “the objective impossibility of obtaining evidence that is simultaneously evidence in a criminal proceeding, in which a person has been notified of suspicion, if such evidence is information that constitutes a state secret or official information collected in the process of operative investigative, counterintelligence activities, in the field of defense countries – until the access restriction is removed from such information and all participants in the process in another case get acquainted with them”.

KEYWORDS: sanctions; evidence; criminal offense; recovery into state revenue; terrorist activity; state secret; official information.